

non committunt, mundius vivere contra suos libros conantur. Sed quid agunt, cum eis dicitur, Aut purgate lumen, de quibus potueritis seminibus, ut nec illud recusetis, quod vos non facere asseritis; aut Manichæum anathemate, qui cum dicit in omnibus seminibus esse partem Dei, et concumbendo ligari; quidquid autem luminis, hoc est, ejusdem partis Dei ad escas Electorum pervenerit, manducando purgari: quid vobis suadeat videtis, et eum adhuc anathemare dubitatis? Quid agunt, inquam, cum hoc eis dicitur? Ad quas tergiversationes se convertunt, cum aut tam nefaria doctrina sit anathemanda, aut tam nefaria turpitudine facienda, in cujus comparatione jam illa omnia mala quæ intolerabilia paulo ante commemorabam, eos de natura Dei dicere, quod necessitate oppressa sit ut bellum gereret, quod aut sempiterna ignorantia secuta erat, aut sempiterno dolore et timore sollicita, quando sibi veniret corruptio commixtionis et vinculum æternæ damnationis, quod denique gesto bello sic fuerit captivata, oppressa, polluta, quod post falsam victoriam sic futura sit in horribili globo in æternum confixa et ab originis suæ felicitate separata, tolerabilia videantur, cum per se ipsa, si considerentur, sustineri non possint?

CAPUT XLVIII.— *Orat Augustinus pro Manichæorum resipiscencia.* O magna patientia tua, Domine misericors et miserator, longanimis et multum misericors, et verax (*Psal. cii, 8*); qui facis oriri solem tuum super bonos et malos, pluis super justos et injustos (*Math. v, 45*); qui non vis mortem peccatoris, quantum ut revertatur et vivat (*Ezech. xxxiii, 41*);

qui partibus corripiens, das locum¹ poenitentiae, ut relicta malitia credant in te, Domine (*Sap. xii, 2*); qui patientia tua ad poenitentiam adducis, quamvis multi secundum duritiam cordis sui et cor impenitens thesaurizent sibi iram in die iræ et revelationis justii tui, qui reddis unicuique secundum opera sua (*Rom. ii, 4-6*); qui in qua die conversus fuerit homo a nequitia sua ad misericordiam et veritatem tuam, omnes iniquitates ejus oblivisceris (*Ezech. xviii, 21*): præsta nobis, dona nobis, ut per nostrum ministerium, quo execrabilem et nimis horribilem hunc errorem redargui voluisti, sicut jam multi liberati sunt, et alii liberentur, et sive per sacramentum sancti Baptismi tui, sive per sacrificium contribulati spiritus et cordis contriti et humiliati (*Psal. l, 19*), in dolore poenitentiae, remissionem peccatorum et blasphemiarum suarum, quibus per ignorantiam te offenderunt, accipere mereantur. Tantum enim valet præpollens misericordia et potestas tua et veritas Baptismi tui, clavesque regni cælorum in sancta Ecclesia tua, ut nec de illis desperandum sit, quamdiu in hac terra per tuam patientiam vivunt, qui etiam scientes quantum malum sit talia de te sentire vel dicere, propter aliquam temporalis et terrenæ commoditatis consuetudinem vel adeptionem in illa maligna professione detinentur, si ad tuam ineffabilem bonitatem saltem increpati tuis correptionibus fugiant, et omnibus carnalis vitæ illecebris cœlestem vitam æternamque præponant².

¹ Editi, *partis corripiens, dans locum.* At Mss., *partibus corripiens, das locum*: ut in sacris Bibliis, *Sap. cap. 12.*

² In Mss. additur, *amen.*

IN SUBSEQUENTES SCRIPTIONES,

Vide lib. 2, cap. 10, Retractationum, tom. 1, col. 634, a verbis, Secundinus quidam, usque ad verba, Tua in me benevolentia. M.

SECUNDINI MANICHÆI EPISTOLA AD AUGUSTINUM.

Manichæi doctrinam commendat tæturque cum Catholicæ fidei reprehensione, indigne ferens quod eam scriptis oppugnet Augustinus, quem a Manichæo timore quodam et honoris cupiditate defecisse insinuat, atque ut ad illius sectam tandem redeat, exhortatur.

1. Habeo¹ et ago gratias ineffabili ac sacratissimæ Majestati, ejusque primogenito omnium luminum regi Jesu Christo, habeo gratias et supplex sancto refero Spiritui, quod dederint præbuerintque occasionem, quæ ego securus salutarem tuam egregiam Sanctitatem, domine merito laudabilis et unice percolende.

Nec mirum: sunt enim ad omnia bona præstanda et ad omnia mala arcenda satis aptissimi, quique tuam benevolentiam suis defendant propugnaculis, eripiantque ab illo malo, non quod nihil est, aut quod factione passionisque mortalium gignitur, sed quod paratum est ut veniat. Væ autem illi qui se eidem præ-

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Libet contra Secundinum in Belgicis codicibus olim frustra quæsitus Lovaniensium cura, nunc a nobis revertisse in Callicano-Ms. optimæ notæ, qui in abbacia s. Petri in valle Carnotensi asservatur, ejusque ope multis modis purgatus est.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess., t. 1, memoratas. M.

¹ Apud Er. Lugd. Ven. et Lov. hoc est præa ubulum Epistolæ Secundini ad Augustinum: *Domino me: ito honorabili habeo, etc.* M.

atque laudabili et unice percolendo Augustino, Secundinus. habeo, etc. M.

huerit occasionem. Nam dignus es, qui ab iisdem talia munera consequaris, iisdemque veritatis tuæ nutritores efficiantur, vere lucerna, quam in cordis tui candelabro dextera posuit veritatis, ne furis adventu thesauri tui dilapidetur patrimonium: jubeantque sine lapsu illam manere domum¹, quam tu non super erroris arenam, sed super scientiæ lapidem collocasti: illumque a nobis repellant atrocem spiritum, qui hominibus timorem immittit et perfidiam; ut animas avertat ab angusto tramite Salvatoris: cuius omnis impetus per illos principes funditur, contra quos se Apostolus in Ephesiorum Epistola certamen subiisse fatetur. Dicit enim se *non contra carnem et sanguinem habere certamen, sed adversus principes et potestates, adversus spiritualia nequitia, quæ sunt in cælestibus* (Ephes. vi, 12). Et revera; quis enim contra arma habeat, nisi contra armatum, adversus illum qui movetur? Ut enim hominum corpora arma peccati sunt, ita salutaria præcepta arma justitiæ (Rom. vi, 13). Hoc Paulus, hoc ipse testatur Manichæus.

2. Non ergo armorum pugna est, sed spirituum, qui iisdem utuntur². Pugnant autem animarum gratia. Horum in medio posita est anima, cui a principio natura sua dedit victoriam. Hæc si una cum spiritu virtutum fuerit³, habebit cum eo vitam perpetuam, illudque possidebit regnum, ad quod Dominus noster invitat: si vero ab spiritu vitiorum incipiat trahi, et consentiat, ac post consensum penitentiam gerat, habebit harum sordium indulgentiæ fontem. Carnis enim commixtione ducitur, non propria voluntate. At si cum se ipsam cognoverit, consentiat malo, et non se armet contra inimicum, voluntate sua peccavit. Quam si iterum pudeat errasse, paratum inveniet misericordiarum auctorem. Non enim punitur quia peccavit, sed quia de peccato non doluit. At si cum eodem peccato sine venia recedat, tunc excludetur, tunc virgini stultæ comparabitur, tunc hæres erit sinistrae manus, tunc a Domino pelletur ex convivio nuptiarum, nigrarum causa vestium, ubi fletus erit et stridor dentium, ibique cum diabolo ad ignem originis ipsius; quem tua mira prudentia aut ex archangelo factum memorat, aut nihil esse fatetur. Cur ergo regnabit justus? Cur Apostoli et martyres coronabuntur? Totum propterea, quia vicerunt nihil? O quantum frustratur vincens potentia, cum adversarius nullius virtutis esse prædicatur! Muta, quæso, sententiam, depone Punicæ gentis perfidiam, et recessionem tuam ad veritatem, quæ per timorem facta est, converte: noli his mendaciis te excusare⁴.

3. Legit enim aliquanta exille meum et qualecumque Romani hominis ingenium⁵, reverentiæ tuæ Di-

¹ Ita vetus codex Carnotensis optimæ notæ. Editi autem, *quibus utuntur*.

² Editi hic et in subsequente libro, cap. 8, *cum spiritu virtutem fecerit*. Mellius Carnotensis Ms., *cum spiritu virtutum fecerit*. Nam spiritualium virtutum secundarius opponit spiritualium vitiorum.

³ Vetulus codex Carnotensis, *noli his mendaciis excusare*: supple, *recessionem tuam*.

⁴ Er. Lugd. Ven. Lov., *et qualecumque est Romani hominis ingenium*. M.

gnationis scripta, in quibus sic irascere veritati, ut philosophiæ Hortensius. Hæc itaque cum suspensio animo agilique oculo iterum iterumque repetissem, summum inveni ubique oratorem et deum pene totius eloquentiæ: nusquam vero comperi christianum: et armatum quidem contra omnia, affirmantem vero nihil: cum te magis scientia peritum debueris ostendere, non sermone. Illud vero tacere non possum tuæ patientissimæ Sanctitati: visus enim mihi es, et pro certo sic est, et nunquam fuisse Manichæum, nec ejus te potuisse arcana incognita secreti cognoscere, atque sub Manichæi nomine persequi te Hannibalem¹ atque Mithridatem. Ego namque fateor non tali diligentia nec tanta industria Anicianæ domus micare marmora, quanta tua scripta perlucet eloquentia. Hanc si voluisses veritati concordare, magnum utique nobis exstitisset ornamentum. Noli, rogo, contra tuam venire naturam, noli esse erroris lancea, qua latus percutitur Salvatoris. Vides enim illum et in omni mundo et in omni anima esse crucifixum, quæ anima nunquam habuit succensendi naturam². Et tu igitur qui ex ipsa es, diiudice, quæso, jam vanas incusationes, superfluas relinque controversias. Tanto tempore cum parente tuo in medio tenebrarum constitutus, nunquam subsannasti: in medium solis ac lunæ inventus es accusator. Quis igitur tibi patronus erit ante justum tribunal Judicis, cum et de sermone et de opere cœperis te teste convinci? Persa quem incusasti, non aderit. Hoc excerpto, quis te fletum consolabitur? Quis Punicum salvabit? An emendatum in Evangelio est, quod spatiosa via non deducit in interitum (Math. vii, 13)? An falsum in Paulo est, quod operum singuli suorum non erunt redditarii rationem (Rom. xiv, 12)? O utinam a Manichæo recedens, Academiam petisses, aut Romanorum bella, qui omnia superarunt, interpretatus fuisses: quam magna tibi, quam egregia comperisses, et non, castus homo utique totius pudicitæ et paupertatis, ises ad Judæorum gentes barbaras moribus: cum præceptis inseris fabulas³, et adducis uxorem fornicariam; et, *facies filios fornicariæ*; et, *fornicando fornicabitur terra a Domino* (Osee 1, 2); et, *Non lavabis manus post coitum conjugis*; et, *Mitte manus super femur meum* (Gen. xxiv, 2, et XLVII, 29); et, *Macta et manduca* (Act. x, 13); et, *Crescite et multiplicamini* (Gen. 1, 28). An tibi leones in lacu placuerunt (Dan. vi, 16), quia cavæ non erant? An tibi sterilitas Saræ doluit, cuius pudoris distractor maritus sororem fingens exstiterat (Gen. xii, 13, et xx, 2)? Sed forte post Daretis et Entelli certamen (Virgil. Æneid. lib. 5, vers. 362-484), Jacob et ipsius pammachiam exspectare volueras (Gen. xxxii, 24, 25)? An numerum Amorrhæorum (Josu. x, 5), an pancarpum in arca Noe conspiciere disposue-

¹ Editi vulgo, *humilem*, habent, loco, *Hannibalem*. Castigantur ex Carnotensi Ms.

² Ita Carnotensis codex. At Lov., *nunquam habuit causam succensendi naturam*. Editio Am., *finem succensendi naturam*.

³ In Ms. Carnotensi, *ises ad Judæorum gentes barbarie cum moribus tum præceptis fabulas: et adducis uxorem, etc.*

ras. (Gen. vii) ? Novi ego te hæc semper odio habuisse, novi ego te semper magna amavisse, quæ terras desererent, quæ caelos peterent, quæ corpora mortificarent, quæ animas vivificarent. Quis igitur ille est qui te repente mutavit ?

4. Quanquam hæc tæ Sanctitati dicere nimis absurdum sit. Ipse enim non ignoras quam pessimus sit, quamque malignus, quique etiam tanta calliditate adversus fideles et summos viros militat, ut et Petrum coegerit sub una nocte tertio Dominum negare, et eidem resurgenti Thomam non permiserit credere : quæ tamen vulnera curata sunt indulgentiæ medicina. Illud vero quam audacter molitus sit, ut Domino optimum semen seminanti, illo zizania miscerit, et tanto pastori Iscariotem rapuerit ; et ut ad ultimum crucis supplicium veniretur, in perniclem ipsius Scribas Pharisæosque accenderit, ut Barrabam dimitti clamarent, et Jesum crucifigi. Evasimus igitur, quæ spiritalium secuti sumus Salvatorem. Nam illius tantum erupit audacia, ut si noster Dominus carnalis foret, omnis nostra fuisset spes amputata. Et tamen ne ipse quidem crucis opprobrio potuit satiari : quinimo insaniens, hinc coegit spinis coronari, illinc aceto potari ; hinc militum lancea percuti, illinc sinistri latronis ore blasphemari (Matth. xxvi, xxvii ; Luc. xii, xiii, et Joan. xviii-xx). At postea tantum ejus crevit iniquitas, ut et ipso et Apostolis ejus illic ascendentibus diversas componeret quæstiones, sub eorum, quod pejus est, nomine superstitionis omnibus, id est, catholici vocabuli dividens dignitatem. Omnis namque quatenus unumquemque discipulorum adversus magistros armaverit, quatenus Hymenæum¹, quatenus Alexandrum deceperit (I Tim. i, 20), quæ apud Antiochiam, quæ apud Smyrnam, quæ apud Iconium commiserit : illa nunc addo quæ præsens actus multitudo, a qua tantum virtus procul est, quantum populo clausa est. Nec enim virtus est ad quam turba pervenit, et turba quam maxime feminarum. Sed vereor clandestina eorum publicare, ne ab altis ordita crinina gementur. Quanquam sapientum est utrumque ferre, utrumque ridere ; et ad illud tantum niti, quod beatitudinem conciliat, quod parturit vitam.

5. Et tamen iterum atque iterum suppliciter deprecor, oro etiam atque etiam obsecro, primum quidem veniam largiri digneris, si quo sermone fuerit tunc titillatum aureum pectus : ardore enim hoc nimio feci, quia nolo te a nostro grege divelli, a quo etiam ego ipse aberrans pene perieram, nisi cito me de iniqua communionis tulissem natura. Deinde, ut concilies te illi, quæ in te nihil deliquit : redeas ad illam, quæ tibi et in dierum culpam², non erit succensura. Nec enim septies tantum novit ignoscere : quinimo habet et ligandi et solvendi potestatem. Noli te fingere palpare, qui dudum vidisti : noli velle discere, qui potes docere. Dimitte hominum gloriam, si vis Chri-

sto placere. Temporibus nostris renova Paulum, qui cum legis Judaicæ doctor esset, consecutus a Domino apostolatus gratiam, quæ putabat commoda, contempsit ut stercora, ut Christum lucrificeret (Philipp. iii, 8). Subveni animæ tuæ tam lucidæ : quia ignoras quali sit fur hora venturus. Noli ornare mortuos : quia vivorum es ornamentum. Noli comes esse latitineris, quia Amorrhæum expectat : sed ad arctam festina viam, ut consequaris vitam æternam. Desine, quæso, utro claudere Christum, ne ipse rursus utro concludaris. Desine duas naturas facere unam ; quia appropinquat Domini judicium. Væ qui accipient, qui quod dulcis est, in amaritudinem transferunt.

6. Sed si dubitas de principio, si ambigis de pugnae exordio, poterit diurno tractatu pacificoque colloquio reddi ratio. Illud tamen notum facio tuæ sagacissimæ bonitati, quia sunt quædam res quæ exponi sic non possunt ut intelligantur : excedit enim divina ratio mortalium pectora : utputa hoc ipsum, quomodo sint duæ naturæ, aut quare pugnaverit qui nihil poterat pati ; necnon etiam de sæculo novo, quod idem memorat, quia præcisus³ maxime illius terræ motibus hoc ædificetur. Quis autem admittat inter divina præcidi, scilicet nisi figuram facias interpretantis ad auditorem⁴, quia ab hoc verba præcidantur, et in illo componantur ? Et quamvis tractator multa dixerit, quæ teneat apud se auditor, tamen a tractatore non recesserunt : nisi taliter et de illo sentias sæculo, et id (a) quod dicitur stultum satis et ineptum. Ita quoque et de pugna, quod nisi primo conicias, quia Deus totus justitia est, ultimum autem facinus est invadere aliena : ad hoc vero cum venerit contraria natura, ille quidem nihil poterat pati, quia præsciens erat, visus fuisset facinori consensisse nisi pugnasset : et ideo magnam opposuit venienti virtutem, uti justitia ipsius nulla pollueretur sacrilegii consensione. Ita enim ab eo justus⁵ finitas est, ut nec ipse peccet aliquando, nec aliquando consentiat peccatori. Illud etiam quia Deus in suo regno potens erat in natura, ut omnipotens et iudex. Hæc siquidem ita dicta sunt, non ut ille factus est, sed ut assequi ego non valui (b) : adhuc non satis faciunt perfidia, nec cæcis sol exortus est, nec surdis vox audita est, nec dapes mortuis præparatæ. Quod autem loca naturis assignari non possunt, hoc est quod conditio humana inenarrabile vocat atque ineffabile. Salvator autem cui totum facile est, duo hæc dextrum vocat ac lævum, intus ac foris, Venite ac Recedite (Matth. xv). Tu autem conversum facis (c) et pedem ponis, ut est, Orbis, vita, salus, lumen, lex, ordo, potestas : si vocalem dicis et mutam, longam vocas brevem, quæ naturæ hæc non

¹ Ita Carnotensis Ms. At editi, præteritis.

² Carnotensis codex, sed nisi figura facias temperantes ad auditorem.

³ Sic Ms. Carnotensis. At editi : Ita enim homo justus

(a) Forte, est id, juxta Morel, Element. Critic., pag. 308.

(b) Forte, ego valui, deleto, non.

(c) Morel, Flem., Critic., pag. 107, conjecit sic legendum : Tu autem cum versum facis. M.

¹ Carnotensis codex, loco, Hymenæum, habet, Hermogenem.

² Idem codex Carnotensis, quæ tibi si redieris, culpam non erit succensura. Forte legendum, ob culpam.

sonant, duo pro certo significant, et ab invicem separata.

7. Sed tuæ admirandæ sublimique prudentiæ cum talia a me exponantur, tale est quale si Jordanis Oceano aquam commoedet, aut soli lucerna lucem, aut populus episcopo sanctitatem. Quam ob rem ferre oportet quidquid hæc epistola continet. Nam et ego nisi tuam divinam nossem patientiam, quæ facile

cuique condonari, nunquam taliter scripsissem : quamvis cernas eximios me sensus summam tetigisse, plurimumque cavisse, ne tibi multus viderer. Quocirca hæc fidem penes tuam repererint Sanctitatem, qualiterque salvemur; alioquin millia voluminum exinde poteris generare, domine merito laudabilis et unice percolende. Vale.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA SECUNDINUM

MANICHÆUM

Libri unus ^(a).

Docet Augustinus quare Manichæi societatem reliquerit, eamque ex Secundini ipsius epistola prolatis argumentis refellit.

CAPUT PRIMUM.—Tua in me benevolentia¹ que apparet litteris tuis, grata mihi est : sed quam te redamari a me oportet amantem me, tam tristis sum quod tenaciter inhæsisisti suspicionibus falsis, partim adversus me, partim adversus ipsam quæ mutari non potest veritatem. Sed quod de animo meo non verum sentis, facile contemno : hoc enim sentis, quod etsi in me non agnosco, fieri tamen potest ut sit in homine. Ergo etiamsi erras in me, non tamen ita erras, ut me de hominum numero eximat tua opinio : quia id de me credis quod fieri potest in animo humano, etiamsi non sit factum in animo meo. Non igitur opus est ut tibi hanc suspicionem magnopere coner auferre. Non enim spes tua pendet ex me, aut bonus esse non poteris nisi ego fuero. Sentis de Augustino quidquid libet : sola me in oculis Dei conscientia non accuset. Quod enim ait Apostolus, *Mihi minimum est, ut a vobis iudicer, aut ab humano die* (1 Cor. iv, 3). Ego autem vicem tibi non rependam, ut de tua mente aliquid existimare in malam partem audeam, quod intueri non valeo. Nec dico quod me subdole lacerare volueris : sed tantum de te opinor, quantum de te indicas verbis. Quamobrem etsi non bona de me suspicatus sis, quod carnali timore alicujus incommoditatis, quæ de vestra societate mihi accidere poterat, hæresim Manichæorum reliquerim, vel cupiditate honoris quem in Catholica adeptus sum : tamen non de te vicissim male sentiens, credo esse benevolam suspicionem tuam ; et hoc non criminandi causa, sed corrigendi studio scripsisse te existimo. Si autem mihi accommodares credendi benevolentiam, quoniam latebras animi

mei arguis, quas utique promere ad oculos tuos et demonstrare non possum, facile de ipso mutares sententiam, et nolles amplius temere affirmare quod nescis.

CAPUT II.—Ego enim fateor, timore Manichæos deserui, sed timore illorum verborum quæ per apostolum Paulum prolata sunt : *Spiritus, inquit, manifeste dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus et doctrinis demoniorum in hypocrisis mendaciloquorum, cauteriatam habentes conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinentes a cibis quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et iis qui cognoverunt veritatem. Omnis enim creatura Dei bona est, et nihil abiciendum quod cum gratiarum actione percipitur.* (1 Tim. iv, 1-4). Quibus verbis etsi alios fortasse hæreticos, tamen maxime Manichæos breviter aperteque descripsit. Hoc ergo timore, cum in puerili ingenio saperem¹, me ab illa societate divulsi : amore quoque honoris arsisse me fateor, ut inde discederem ; sed illius honoris de quo idem dicit apostolus, *Gloria autem, et honor, et pax omni operanti bonum* (Rom. ii, 10). Quia autem operari bonum conabitur, qui non in voluntate mutabili, sed in natura incommutabili malum esse putaverit ? Unde et ipse Dominus, eis qui bona se loqui arbitrabantur cum essent mali : *Aut facite, inquit, arborem bonam et fructum ejus bonum, aut facite arborem malam et fructum ejus malum* (Math. xii, 33). Malis vero jam mutatis in bonum Apostolus ait : *Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* (Ephes. v, 8). Sed si non vis mihi de animo meo credere, existima ut libet ; tantum de ipsa veritate

¹ In B., *Benevolentia in me, etc.* ; at Er. Lugd. Ven. Lov., *tua in me benevolentia* ; cui lectioni adstipulatur editio Benedictina, retractationum libro 2, cap. 10. M.

(a) In Retractionibus proxime sequitur opus de Natura Boni, quod libris contra Felicem in fine anni 404 conscriptis subnectitur : pertinet itaque hic liber ad annum circiter 403.

¹ In Carnotensi codice, *servis saprem*. — Morel, Element. Critic., pagg. 188, 189, censet sic legendum : *Cum in puerili ingenio ser vix saperem*. M.